

خلاصه کتاب قصه گویی و نمایش خلاق

نویسنده: دکتر محمد علی پشت دار / ناشر: پیام نور

مفاهیم و کلیات

تاریخچه مختصر ادبیات کودکان و نوجوانان

- ✓ ادبیات کودکان و نوجوانان همانند دیگر پدیده‌های انسانی سیر تاریخی و فراز و نشیب‌های فراوانی پشت سر نهاده است.
- ✓ برخی عامل پیدایش ادبیات کودکان را همان محبت میان مادر و کودک دانسته‌اند (لالایی‌ها).
- ✓ اشعار، ترانه‌های محلی، چیستان‌ها، لغزهای عامیانه و مثل‌ها خاستگاه این مولود کشورهای اروپایی بوده است.
- ✓ از قرن هجدهم میلادی ادبیات خاص کودکان و نوجوانان استقلال ویژه‌ای یافت.
- ✓ پیدایش تاریخ قصه‌گویی با پیدایش ادبیات کودک و نوجوان در معنای خاص امروزی درهم آمیخته شده است.
- ✓ هانس کریستیان آندرسن را آغاز پیدایش ادبیات کودکان دانسته‌اند.
- ✓ تا پیش از قرن هجدهم، در آثار جامعه‌شناسان و اندیشمندان سده هفده و نوزده میلادی در اروپا، مفهومی به نام «مفهوم کودکی» وجود نداشت.

دوران کودکی و مفهوم کودکی

- ✓ در دو قرن اخیر با ظهور نظریه‌ها و مکتب‌های انسان‌شناختی، دانشمندان علم اجتماع ضمن نقد عقاید تربیتی گذشتگان، دیدگاه‌های جدیدی ارائه کردند.
- ✓ در گذشته تصور بر این بود که کودکان مینیاتور بزرگسالان هستند و تفاوت کیفی با آنان ندارند.
- ✓ ژان ژاک روسو در داستان «امیل» بیان کرد که کودکان باید کودکی کنند و نباید با آن‌ها مانند بزرگسالان رفتار کرد.
- ✓ ادبیات کودکان باید متناسب با سلیقه و ذائقه کودک و نوجوان باشد و در وهله‌ی نخست «ایجاد لذت و سرگرم کردن ایشان» باشد.
- ✓ اگر کودکان در مرحله کودکی با آثاری آشنا گردند که در خور درک و آگاهی ایشان و متناسب با دایره‌ی لغوی آن‌هاست، در آینده نیز خواننده‌ی جدی خواهند بود.
- ✓ روسو نظریه‌ی «عبرت‌آموزی» و «انتقال تجربه» و «تربیت فرد بر آینده» را رد می‌کند و معتقد است کودک و نوجوان خود گام‌به‌گام تلخ و شیرین را تجربه کند.
- ✓ ارسطو گفته است قهرمان تراژدی با حرکات و سخنان خود حس شفقت و ترس شنونده و بیننده را برمی‌انگیزد که در این رهگذر عواطف و احساس او تهذیب و تزکیه یا (کاتارسیس) می‌گردد.
- ✓ روسو کتاب «رابینسون کروزوئه» را برای نوجوانان مناسب می‌داند زیرا قهرمان داستان در جزیره‌ای تنها با تکیه بر «خود» بر مشکلات غلبه می‌کند.
- ✓ ضرب‌المثل چینی می‌گوید: «به انسان گرسنه نان ندهید، ماهی‌گیری یاد دهید».

ادبیات کودکان و نوجوانان

- ✓ مجموعه آثار گفتاری و نوشتاری که در مسیر تلاش هنرمندانه به خلق آثار هنری و عاطفی می‌انجامد و این تلاش عموماً برای هدایت کودک به سوی «رشد» انجام می‌پذیرد.
- ✓ در نظریه بیولوژیکی (زیستی)، سن بلوغ بسته به شرایط خانواده و اجتماع متغیر است اما امروزه دوران کودکی حتی تا سال‌های پس از بیست‌سالگی ادامه دارد.

انواع آثار ادبی کودکان و نوجوانان

- ✓ کتاب‌ها و آثاری که از ابتدا برای کودکان و با توجه به نیاز و شرایط فکری آن‌ها آفریده شده است.
- ✓ کتاب‌ها و نوشته‌هایی که در اصل برای کودکان آفریده نشده است (مثل افسانه‌ها و مثل‌ها) اما به دلیل کیفیت خاص برای کودکان نیز مناسب است.

ویژگی‌های آثار ادبی کودکان و نوجوانان

- ✓ زبان روان و ساده و قابل درک برای ایشان دارد.
- ✓ گنجینه‌ی واژگان (خزانه‌ی لغوی) و قدرت درک کلام با آن‌ها سازگار است.
- ✓ کلام آهنگین در شعر یا حوادث جالب و غافل‌گیرکننده در داستان وجود دارد.
- ✓ جنبه‌ی سرگرم‌کننده داشته باشد و لذت‌بخش باشد.
- ✓ هم‌ذات‌پنداری با قهرمان داستان صورت پذیرد.
- ✓ پایان خوشی داشته باشد.
- ✓ از آموزش مستقیم و امر و نهی و نصیحت به دور باشد.

مبانی آثار ادبی برای کودکان و نوجوانان

- ✓ توجه‌دادن کودکان به مبدأ آفرینش (خدا).
- ✓ بالابردن سطح نیازهای کودک از خواسته‌های سطحی (اولیه) به نیازهای متعالی و الهی.
- ✓ تلفیق عاطفه و منطق یا دل با عقل برای درک پدیده‌های مادی و معنوی.
- ✓ تکیه بر فطرت کودک یعنی پاسخ به عواطف زیبایی‌گرایی، کنجکاوی و لذت‌بردن از کار خوب.

اهداف آثار ادبی کودکان و نوجوانان

- ✓ شناخت خدا (معرفت به هستی‌بخش و شناخت هستی).
- ✓ شناخت اجتماع و گروه‌های مختلف اجتماعی.
- ✓ ارضای حس کنجکاوی کودکان و نوجوانان.
- ✓ افزایش دایره‌ی لغوی (گنجینه لغات) و رشد معلومات.
- ✓ آموزش درست گفتن و درست نوشتن به زبان ملی و بومی.
- ✓ تلطیف عواطف و احساسات.
- ✓ پرورش ذوق و استعداد هنری.
- ✓ ادبیات بزرگسالان اهداف خاصی دنبال می‌کند، ادبیات کودک هم اهداف ویژه‌ای در حوزه‌ی خود در پیش‌رو دارد.

نقش‌های سه‌گانه ادبیات کودک در نگاه کلی:

- ✓ الف) نقش معرفتی: انتقال یک سلسله اطلاعات از طریق کتاب‌های مربوط به حوزه‌ی دانستنی‌های علمی یا تحلیل ژرف‌تر از جلوه‌های گوناگون زندگی.
- ✓ ب) نقش عقیدتی: انتقال ارزش‌ها، عقاید و آرمان‌های خاصی منطبق با ملاحظات فرهنگ‌پذیری و اجتماعی‌شدن.
- ✓ ج) نقش زیباشناختی: شناخت خوب و بد و بازآفرینی عالم (کاتارسیس) و پرورش ذوق زیبایی‌شناسی.

سنت قصه‌گویی و تاریخ پیدایش آن

- ✓ قوم و ملت خاصی نمی‌تواند نخستین قصه‌پرداز تلقی شود؛ قصه‌گویی میراث فرهنگی اقوام است.
- ✓ پژوهشگران ردپای این سنت را ابتدا در پاپیروس مصری معروف بر «پاپیروس وستکار» که در فاصله (۱۳۰۰-۲۰۰۰ ق.م) ثبت شده است، یافته‌اند.
- ✓ ارسطو در کتاب «سیاست» بیان می‌دارد که آن‌چه را که در اصطلاح مربیان آموزشی هستند باید مراقبت کنند که کودکان چه داستان‌هایی را می‌شنوند.
- ✓ آوید صحنه قصه‌گویی را تعریف می‌کند که بعدها در سراسر اروپا و جزایر بریتانیا می‌شد آن صحنه‌ها را دید.
- ✓ دیودورس سیسیلی (حدود ۵۰۰ ق.م) به زبان یونانی می‌نوشته و به اصطلاح «میم» (تقلید) اشاره می‌کند.

- ✓ ادبیات شفاهی در ایران همچون دیگر نقاط جهان، سنتی رایج بوده است.
- ✓ گوسان طبقه‌ای از خنیاگران (نوازندگان و قصه‌گویان) در دوره اشکانی (پارتیان) بودند.
- ✓ منظومه‌ی «ویس و رامین» که در دوره‌ی اسلامی به این عهد منسوب شده است، نشانی از اهمیت خنیاگران دارد.
- ✓ در دوره‌ی ساسانیان خنیاگران، نوازندگان و داستان‌سرایان مقام والایی داشتند (مانند باربد و نکبسا).

ادبیات عامیانه در ایران باستان

- ✓ هرودوت اولین نویسنده در دوران باستان است که به یقین از سنت‌های ایرانی بهره جسته است.
- ✓ گزنوفون نویسنده‌ی دوره باستان در اثر «کروپدیا» (کوروش‌نامه) رمان‌گونه‌ای تاریخی پدید آورده است.
- ✓ در اوستا به برخی شخصیت‌ها که فردوسی نامی از آن‌ها نبرده است، برخورد می‌کنیم (مثل نبردهای پهلوانان با دیوان).
- ✓ شاهنامه‌ی فردوسی ارزش و اهمیت والایی در شناخت ما از ادبیات عامیانه ایران در دوره‌ی گذار به سمت اسلام دارد.
- ✓ آثاری چون جاماسب‌نامه، ارداویراف‌نامه، کارنامه اردشیر بابکان، یادگار زریران از متون پهلوی هستند که ریشه‌های شفاهی دارند.

قصه‌گویی در ایران پس از اسلام

- ✓ پس از ورود اسلام، سنت‌های قصه‌گویی حفظ شد و برخی مضامین قصص سامی (عربی) وارد گردید.
- ✓ قرآن کریم خود را «احسن القصص» (بهترین قصه‌ها) می‌نامد که موجب تقویت قصه‌گویی شد.
- ✓ به دلیل بی‌سوادی عامه مردم، سنت شفاهی و نقلی همچنان رواج داشت.
- ✓ «هزار و یک شب» نمونه‌ای از تأثیر فرهنگ ایرانی و هندی و عربی است.
- ✓ قصه‌گویان دوره‌گرد نقش مهمی ایفا می‌کردند و بعدها در قهوه‌خانه‌ها مستقر شدند.
- ✓ مقامات‌نویسی نوعی ادبی بود که در قرن سوم و چهارم ابتدا در متون عربی (مقامات بدیع‌الزمان همدانی و حریری) و سپس در فارسی پدید آمد.
- ✓ گلستان سعدی متأثر از همین قصه‌پردازی‌ها و مقامات است.

قصه‌گویی در عصر حاضر

- ✓ با گسترش صنعت چاپ و رسانه، سنت شفاهی قصه‌گویی کمرنگ شده است.
- ✓ در سال ۱۹۲۷ میلادی در آمریکا بخشی از برنامه‌ی رسمی کتابخانه‌های عمومی به «ساعت قصه‌گویی» اختصاص یافت.
- ✓ در ایران، شورای کتاب کودک و قانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در احیای قصه‌گویی نقش داشتند.
- ✓ اولین کتاب نظری درباره قصه‌گویی در ایران در سال ۱۳۳۲ هجری شمسی ترجمه شد (ترجمه‌ی کتاب «فن قصه‌گویی» توسط اداره آموزش سفارت آمریکا).
- ✓ برنامه رادیویی «صبح جمعه با شما» و قصه‌گویی‌های صبحی مهتدی (فضل‌الله مهتدی) در رادیو ایران بسیار مؤثر بود.

طرح یک مسأله در پیدایش ادبیات کودک و نوجوان

- ✓ پیدایش ادبیات کودکان و نوجوانان در ایران متأثر از الگوهای غربی و ترجمه آثار بوده است.
- ✓ ادبیات شفاهی ایران غنی است اما تبدیل آن به ادبیات مکتوب کودکان با تأخیر صورت گرفت.

تأثیر ادب و آثار شفاهی در تمدن جهانی بشر

- ✓ تمدن جهانی بشر بر اساس آثار و سنت‌های شفاهی پی‌ریزی شده است.
- ✓ سنت شفاهی و سنت نوشتاری دو با هم ساخته‌اند و مکمل یکدیگرند، نه متضاد.
- ✓ ماشین‌های حافظه (کامپیوتر) نمی‌توانند جایگزین ارتباط زنده و عاطفی قصه‌گو و شنونده شوند.
- ✓ قصه‌گویی هنری است که بر اساس رابطه‌ی میان قصه‌گو و شنوندگانش جریان داشته باشد و یک تجربه‌ی ارزشمند خلاق و شخصی است.